

مجموعه مقالات چهارمین کنگره بین المللی جغرافیدانان جهان اسلام (ICIWG 2010)

تأثیر موقعیت جغرافیایی شبه جزیره عربستان بر توسعه و گسترش اسلام

محمدیار محمدی

دانشگاه سیستان و بلوچستان - دانشکده الهیات - زاهدان

Mohammadyar_mohammadi@yahoo.com

چکیده

با توجه به نقش مکان در وقوع حوادث تاریخی این پرسش مطرح است که مناسب ترین نقطه زمین در سال ۶۱۰ میلادی برای ظهور آخرین و کامل ترین ادیان توحیدی کدام سرزمین به لحاظ موقعیت جغرافیایی می توانست باشد. نوشته حاضر در پی پاسخ به پرسش فوق، به تأثیر برخی از ویژگی های موقعیت جغرافیایی و ژئوپولیتیکی شبه جزیره عربستان در شکل گیری، تقویت و گسترش اسلام است که در طول تاریخ حیات اسلام کم و بیش استمرار داشته است. در دوران معاصر نیز موقعیت جغرافیایی و ژئوپولیتیکی، وجود اماکن مقدس و مزیت هایی چون ذخایر عظیم انرژی توانایی های تأثیر گذاری شبه جزیره مذکور خاصه کشور عربستان سعودی را افزایش داده است. مزیت ها و توانایی هایی که اگر در اختیار وحدت و همگرایی و منافع جهان اسلام و منطقه قرار گیرند نقش سازنده ای می تواند ایفا نماید و در غیر این صورت قدرتی است در اختیار تفکر افراطی و تکفیری و تروریستی جهت لکه دار نمودن چهره اسلام، کشتار مسلمانان و واگرایی و تفرقه در جهان اسلام، تسهیل سلطه بیگانگان بر منطقه و به یغما رفتن منافع مسلمانان، مصائبی که امروزه شاهد هستیم انجام این پژوهش به شیوه توصیفی - تحلیلی و کتابخانه ای صورت پذیرفته است.

کلید واژه ها: نقش، اسلام، موقعیت جغرافیایی، شبه جزیره عربستان، گسترش اسلام.

The Impact of the Geographical position of the Arabic Peninsula on the Expansion and Development of Islam

Mohammadyar Mohammadi

Lecturer, Islamic Ideologies Dept, University of Sistan Baluchestan

Abstract

Regarding the role of locality in occurrence of historical incidents, this question is posed that: where on earth could be the most suitable for emergence of the last and the most complete of the unifying religions? This essay, efforts to answer the above question, by explaining some of the geographical and geopolitical empowering and developing of Islam which have more or less influential all through the existence of Islam. In the contemporary period also this geographical and geopolitical position, presence of holy shrines, and Priorities like great energy sources have increased the potentiality of the impacts of this Peninsula. Priorities and capabilities which if used on the path of unity and harmony of the Islamic world. Interests, and those of the region, could have a position role or else they could be a power at the service of extremist, unholy and terrorist ideologies to defame the facade of Islam, and to facilitate the dominion of the strangers over the region and the plundering of the Moslems' interests, issues which we witness a lot now a days, This library-based research is done in a descriptive analytic method.

Keywords: Role- Islam, geographical, situation Arabian Peninsula, expansion of Islam

مقدمه

جزیره العرب در آستانه ظهور اسلام

موقعیت و شرایط جغرافیایی شبه جزیره عربستان پیش از بعثت پیامبر (ص) موجب شکل گیری جامعه ای با خصوصیات و ویژگی های خاص در این سرزمین گردیده بود به دلیل کمبود آب و فقدان شرایط کشاورزی و یک جا نشینی اکثریت مردمان بصورت دسته های چند ده نفری یعنی قبیله، زندگی سختی را تجربه می کردند. این قبایل همواره به دنبال چراگاه از نقطه ای به نقطه دیگر کوچ می نمودند. این سرزمین به حدی خشک و بدون آب و علف است که اعراب ساکن در آن در انزوا و جدا از جهان متمدن آن روز بسر می بردند. به دلیل وجود بیابان ها و صحراهای خشک، سوزان و پهناور با وجودی که در دل منطقه استراتژیک خاور میانه واقع است، مهاجمان و جهان گشایان به ناچار در لشکرکشی ها و تهاجمات آن را دور می زدند و به دلیل شرایط سخت حتی زحمت عبور از آن را به خود راه نمی دادند این وضعیت از طمع و تهاجم و سلطه قدرت های اطراف به جزیره العرب می کاست و از سویی محدودیت عقب افتادگی و انزوای ساکنانش را به دنبال داشت. از این رو می توان گفت این جامعه منزوی در مرحله قبل از شکل گیری تمدن بسر می برد زیرا تمدن از مرحله کشاورزی و یکجا نشینی آغاز می شود. به قول ویل دورانت «مدنیت از کلبه برزگر آغاز می کند، ولی در شهر به گل می نشیند و بار می دهد.» (دورانت، ۱۳۸۲: ۵)

چنانچه در رابطه با شکل گیری تمدن و وجود عناصر اصلی آن معتقد است «در تمدن چهار رکن و عنصر اساسی می توان تشخیص داد که عبارتند از: پیش بینی و احتیاط در امور اقتصادی، سازمان سیاسی، سنن اخلاقی و کوشش در راه معرفت و بسط هنر. ظهور تمدن هنگامی امکان پذیر است که هرج و مرج و ناامنی پایان پذیرفته باشد، چه فقط هنگام از بین رفتن ترس است که کنجکاوی و احتیاج به ابداع و اختراع به کار می افتد و انسان خود را تسلیم غریزه ای می کند که او را به شکل طبیعی به راه کسب علم و معرفت و تهیه وسایل بهبود زندگی سوق می دهد ...» (دورانت، ۱۳۸۲: ۳)

از بررسی اوضاع و احوال جغرافیایی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی جزیره العرب پیش از بعثت پیامبر (ص) به وضوح پیداست که برخی از شرایط آمده فوق یا به کلی در عربستان وجود نداشت و یا به حدی ضعیف بود که امکان ایجاد تمدن در آن فراهم نبود. در عصر جاهلیت جزیره العرب فاقد دولت مرکزی بود و هرج و مرج و بی نظمی آن را فرا گرفته بود. تنها سازمان سیاسی اجتماعی در آن قبیله بود و هر قبیله فرهنگ، آداب و رسوم خاص خود را داشت و جنگ های بین قبایلی به دلیل واگرایی حاکم بر این جامعه بصورت مستمر ادامه داشت.

موقعیت جغرافیایی شبه جزیره عربستان

شبه جزیره عربستان در منتهای الیه جنوب غربی قاره کهن آسیا با حدود سه میلیون و دویست کیلومتر مربع مساحت بزرگترین شبه جزیره جهان در محل تلاقی سه قاره آسیا، آفریقا و اروپا قرار دارد. و از طرف شرق به خلیج فارس و دریای عمان، از جنوب به اقیانوس هند و خلیج عدن از غرب، به دریای سرخ، و از شمال به دره فرات و سرزمین های سوریه و اردن منتهی می شود و تنها در حاشیه باریکی از سرزمین های اطراف آن در جنوب و نواحی کوهستانی اندکی باران می بارد. به غیر از کوههای کم ارتفاع و پست که بخش محدودی از آن را می پوشانند بیشتر از بیابان ها و صحراها با ریگ های روان پوشیده شده است که به هنگام وزش باد سراسر

فضا را ابری از گرد و غبار فرا می‌گیرد. حرکت این ریگ‌ها پیوسته وضع ظاهری صحرا را تغییر می‌دهد، به طور کلی آب و هوای جزیره العرب گرم و خشک است، و هیچ رود دائمی در سراسر آن یافت نمی‌شود. هم‌اکنون شامل کشورهای عربستان سعودی (با مساحتی حدود چهار پنجم شبه جزیره)، کویت، قطر، امارات متحده عربی، عمان، بحرین و یمن می‌باشد. جغرافی دانان قدیم این شبه جزیره را به شرح ذیل تقسیم نموده‌اند. (آئینه وند، ۱۳۶۷: ۲۸-۲۹)

۱-تهامه: باریکه ای از زمین های پست و شوره زارها که به موازات حجاز سراسر غرب جزیره العرب در امتداد ساحل دریای سرخ کشیده شده و بنادر «حدیده» در یمن و «جده» و «ینبع» در عربستانسعودی در این منطقه ساحلی قرار دارند.

۲-یمن: سرزمین یمن در بخش جنوبی شبه جزیره عربستان واقع است و در مقایسه با دیگر نواحی آن از آب فراوان تر و آبادانی برخوردار است. و آثار تمدنی آن تا به امروز نیز باقی است. پیش از ظهور اسلام با شکسته شدن سد عظیم آن و تخریب شهر «مأرب» از بین رفت و بسیاری از قبایل ساکن آن به داخل شبه جزیره کوچ نمودند.

۳-حجاز: به معنای حایل و جدا کننده است زیرا سرزمین تهامه را از فلات نجد جدا می‌سازد. ارتفاعات پست حجاز از خلیج عقبه تا یمن امتداد دارند و در بخش های جنوبی به ۳۷۵۰ متر می‌رسند. شهرهای مکه، مدینه و طائف مهمترین شهرهای حجازند و میزان بارندگی نسبت به عربستان مرکزی و صحرائی بیشتر است.

۴-نجد: نجد فلات مرتفعی است از حجاز تا خلیج فارس، نجد خواستگاه، خاندان سعودی حاکمان فعلی عربستان نیز می‌باشد. میزان بارندگی آن بسیار کم است و بزرگترین صحرائی عربستان در این قسمت قرار دارد. و بدویان صحراگرد در این ریگزارهای وسیع به حیات خود ادامه می‌دهند.

۵-عروض: عروض به معنای مانع است و شامل بخش شرقی شبه جزیره است که میان نجد، یمن و عراق قرار دارد. و کشورهای کویت، عمان و بحرین در این ناحیه قرار دارند. (آئینه وند، ۱۳۶۲: ۲۵-۲۸)

تأثیر موقعیت جغرافیایی و شرایط آب و هوایی جزیره العرب بر توان رزمی، دفاعی مسلمانان و گسترش اسلام

از جمله عوامل تأثیرگذار به خلیات و رفتار افراد تأثیر محیط زندگی و جغرافیایی است. این امر در کنار سایر عواملی همچون وابستگی های نژادی، آداب و رسوم و ... شاکله شخصیت افراد را می‌سازد. برخی از متفکرین علوم اجتماعی نقش محیط را در تربیت افراد تا هفتاد درصد دانسته‌اند. زندگی در شرایط سخت جزیره العرب موجب پیدایش ویژگی هایی چون تهور، بیباکی، سرعت جابجایی و انطباق با شرایط سخت درگیری های تمام نشدنی و آماده باش دائمی اعضای قبیله را در پی داشت و از آنها مردمی ساخته بود که همواره آماده جنگ و نزاع بودند، و قدرت تهاجمی و دفاعی شان را فوق العاده تقویت نموده بود.

ابن خلدون اندیشمند بزرگ مسلمان در مقدمه مشهورش بر تاریخ در مورد خصوصیات رفتاری و اخلاقی عرب جاهلی مطالبی را ارائه نموده است که خلاصه آن چنین است: «اعراب آن عصر در یکی از مراحل ابتدایی تکوین خود که همه انسان ها آن مراحل را می‌پیمایند به سر می‌بردند. طبیعت وحشیگری آنان، آنها را به غارتگری و ویرانگری سوق می‌داد، بر هر کس و هر قبیله‌ای که می‌توانستند می‌تاختند و هر چه را می‌یافتند به

تاراج می بردند. سپس به پناهگاه های دور از دسترس خود در اعماق صحراها و دره ها می گریختند و اگر بر جایی دست می یافتند آن را به ویرانی می کشاندند. سنگ های ساختمانی را برای بر پا کردن اجاق های صحرایی خود از جا می کردند و تیرهای سقف ها را برای ستون خیمه های خود فرو می ریختند. اهتمام آنها به غارت و چپاول بود و به احکام اخلاقی اعتنایی نداشتند. آنان به شجاعت و دلوری شهره بودند، زیرا که هر یک خود می بایست حافظ جان و مال خود باشند و از خودش و مصالحش دفاع کند از این رو همه آنان همیشه سلاح جنگی خود را همراه داشتند و هر گوشه و کنار را می پاییدند و جنگاوری و خشونت، طبیعت اصلی آنان شده بود.» (آئینه وند، ۱۳۸۱: ۴۴ به نقل از ابن خلدون)

اسلام با ایجاد تحول و انقلاب درونی (جهاد اکبر) این نیرو و توان را در جهت دفاع از ارزش های الهی و انسانی تحت عنوان «جهاد فی سبیل الله» به کار گرفت و از آن قدرتی به وجود آورد که نه تنها قادر به دفاع از ارزش های اعتقادی و دینی و خواستگاه اسلام بود. بلکه در اندک مدتی توانست سرزمین های اطراف جزیره العرب را تسخیر نماید. قید فی سبیل الله هدف و ماهیت جهاد را مشخص می کند. و آن را از بی توجهی و بیهودگی می رهند و از اغراض فردی سودجویانه، تسلط طلبانه، حیوانانی و وحشیانه عاری و مبرا می گرداند. و از جنگ که معمولاً برای آدمکشی، کشورستانی و تاراجگری به پا می شود و مستکبران، تجاوزگران و متعصبان ابله برای ارضای خواسته های حیوانی خود به آن اقدام می کنند متمایز می شود. (فارسی، ۱۳۶۱: ۲۳۶)

اوضاع سیاسی و اجتماعی جزیره العرب در عصر جاهلیت و مقارن ظهور اسلام در شبه جزیره عربستان مقارن ظهور اسلام حاکمیت سیاسی واحد و متمرکز وجود نداشت. عمده ترین علت چنین وضعی موقعیت جغرافیایی و آب و هوای گرم و خشک جزیره العرب بود که امکان کشاورزی و یکجانشینی را از مردمان این سامان سلب کرده بود. در نتیجه آنان مجبور بودند تا در دسته های چند نفره به زندگی قبیله ای تن دهند.

از این رو ساختار سیاسی جزیره العرب را می توان نوعی ملوک الطوائفی دانست. هر قبیله فرهنگ، آداب و حاکمیت مستقلی برای خودش داشت. به دلیل تعدد و فراوانی قبایل و کمبود منابع در فقدان حاکمیت متمرکز، جزیره العرب آن زمان مستعد درگیری های مستمر بین قبایلی بود. در قبیله سه رکن اساسی وجود داشت. یعنی حسب، نسب و عصب. بر اساس نسب و حسب تمام افراد باید از فضایل و مفاخر قبیله آگاه باشند و بر اساس عصب و عرق قبیله ای همه افراد در ساختار قبیله محو بودند. به گونه ای که همه پیوندها و روابط برای حفظ وحدت و بقاء قبیله قربانی می شد. وفاداری به قبیله در هر موقعیت و تحت هر شرایطی بر اعضا لازم بود. و می بایست فرد در این راه از هر فداکاری دریغ نرزد. در رأس قبیله شیخ قرار داشت. مردی مجرب، شجاع و ثروتمند که مسئولیت صلح، جنگ، پیمان، تقسیم غنایم، فصل خصومت و ... قبیله را بر عهده داشت. قبیله از سه بخش تشکیل می شد: خالصها: فرزندان اصیل قبیله از نظر خون و نژاد که به تنه اصلی قبیله پیوند نسبی آنها وصل می شد و از تمامی حقوق برخوردار بودند و افراد درجه اول به حساب می آمدند.

دوم عبید و برده ها: افرادی که خریداری شده بودند و یا در جنگ ها به اسارت گرفته شده بودند، حقوقی نداشتند و جز مایملک افراد و قبیله محسوب می شدند.

سوم موالی: اعضاء درجه دوم قبیله که بنا به عللی چون پناهندگی، پیمان و ... تحت حمایت قبیله قرار داشتند. (آئینه وند، ۱۳۶۲: ۴۸)

ساختار قبیله ای و فرم‌اسیون سیاسی - اجتماعی جزیره العرب نابسامانی‌ها و مشکلات فراوانی از جمله نامنی، اختلافات و درگیری‌های بین قبایلی، غارتگری و نادیده گرفتن حقوق اولیه افراد بخصوص زنان و ... را در پی داشت. اوضاع مذکور فرصت مناسبی برای گسترش و استحکام اسلام فراهم می‌ساخت. لذا فقدان دولت مرکزی در جزیره العرب که از نتایج این وضعیت بود موانع و مشکلاتی را که معمولاً حاکمیت‌های سیاسی برای نهضت‌های اصلاحی مخالف خود ایجاد می‌کنند، سلب می‌نمود. از این رو مخالفان پیامبر (ص) به وی نمی‌توانستند به راحتی آسیب برسانند. ابن ابی‌الحدید، ۱۳۷۹، ۶۵) این مسأله به حدی با اهمیت است که خداوند به پیامبر (ص) دستور می‌دهد آنگاه که باید رسالتش را آشکار نماید ابتدا از خویشانش آغاز کند.

«و انذر عشیرتک الاقربین، و اخفض جناحک لمن اتبعک من المؤمنین، فان عصوک فقل انی بری مما تعلمون» (شعراء / ۲۱۴ - ۲۱۶).

در پی این پیام الهی است که پیامبر (ص) بنی‌هاشم را به مهمانی در خانه اش دعوت می‌کند و رسالتش را آشکار می‌نماید و از آنها می‌خواهد تا اسلام را بپذیرند و او را یاری نمایند. (طبری، ۱۳۸۳ ج ۲: ۲۱۷)

از جمله مسایلی که در ساختار ملوک الطوایفی و قبیله‌ای جزیره العرب حایز اهمیت بود افراد در پناه قبیله خود می‌زیستند و جز سران قبیله کسی بر آنها تسلط نداشت. هر فردی که از ناحیه قبایل دیگر به هر دلیلی مورد تجاوز قرار می‌گرفت حمله به قبیله متجاوز، امری طبیعی و پیامد قطعی آن حادثه بود. وقتی اسلام انتشار یافت بسیاری از افراد قبایل مختلف بدان گرویدند. آنها هر یک برای خود طایفه و قبیله‌ای داشتند و قریش آزاد نبود تا سایر قبایل را تحت فشار قرار دهد و مجبور کند تا افرادشان از اسلام دست بردارند. در این میان بسیاری از قبایل خطر دین جدید را برای معتقدات خود به راحتی درک نمی‌کردند و لذا از گرویدن برخی افراد خود به اسلام ممانعتی به عمل نمی‌آوردند. در این شرایط افراد مختلف مسلمان در پناه عشیره و قبیله خود محفوظ می‌ماندند و تنها مسلمانانی چون بلال و عمار که طایفه و قبیله‌ای نداشتند مورد آزار و شکنجه قرار می‌گرفتند. (طبری، ۱۳۸۶، ج ۳، ص ۸۷۲)

موقعیت استراتژیکی شبه جزیره عربستان و تأثیر آن بر گسترش اسلام

همجواری جزیره العرب با قاره‌های کهن و تمدن‌های بزرگی نظیر ایران و روم این پی‌آمد را در بر داشت که قبایل عرب همجواری این کشورها و سایر سرزمین‌های همسایه در نتیجه ارتباط گوناگون اعراب با آنها از جمله تجاری و یا استفاده دو امپراتوری ایران و روم از آنها به عنوان سربازان مزدور نسبت به مسایل این سرزمین‌ها و نقاط قوت و ضعف آنها شناخت و اطلاعات پیدا کنند. از این رو زمانی که دولت مدینه قدرت گرفت و قبایل عرب مجاور ایران و روم اسلام آوردند، به دلیل برخورداری از اطلاعات و شناختی که از سرزمین‌های مذکور داشتند توانستند به خوبی از آن در تصرف این سرزمین‌ها و کشورها و توسعه و گسترش اسلام بهره ببرند.

موقعیت تجاری جزیره العرب و تأثیر آن بر گسترش اسلام

اکثر نقاط شبه جزیره بخصوص مکه فاقد تولید بود. نه زمین کشاورزی و نه تولید کالا و نه فراورده‌هایی که خود مصرف کنند و یا به دیگران عرضه نمایند، بنابراین ساکنان عربستان بخصوص مکه به کار تجارت و سوداگری اشتغال داشتند و نیازهای خود را از طریق تجارت بر آورده می‌ساختند. اتفاق دیگری که به رونق تجارت

از طریق جزیره العرب افزوده بود مسدود شدن جاده معروف ابریشم و مهمترین راه ارتباطی شرق به غرب در نتیجه جنگ‌های طولانی میان امپراتوری ایران و روم بود. که در نتیجه آن بخشی از کالاها نظیر ابریشم و ادویه‌جات از طریق یمن به مکه و از آنجا به شام مبادله می شد. این امر به شناخت اعراب از سرزمین های اطراف و پختگی آنها افزود و روحیه توسعه طلبی آنها را تقویت نمود، و زمانی که از دولتی متمرکز برخوردار شدند و تمامی نیروهای پراکنده ای که قبل از آن صرف فرسایش همدیگر و جنگ های بی حاصل بین القبایلی می شد، متمرکز شدند به همراه سایر عوامل از جمله اعتقادات قوی دینی و انحطاط و ضعف کشورهای همجوار موجب شد تا مسلمانان عرب به سرعت این کشورها را فتح نمایند و گستره نفوذ اسلام را توسعه دهند.

ظهور آیین اسلام در جغرافیای ادیان توحیدی و اوضاع فرهنگی و دینی جزیره العرب مقارن ظهور اسلام خاور میانه به لحاظ دینی و فرهنگی مرکز و خاستگاه ادیان توحیدی همچون آیین حنیف، یهود، مسیحیت و زردشتی است. و بیشترین پیروان این ادیان در این منطقه و پیرامونش از قبل از اسلام تا کنون بسر می برند. با توجه به اینکه به مرور برخی از اصول و فروع ادیان مذکور در گذر زمان فراموش یا تحریف شده بود، زمانی که در سال ششصد و ده میلادی کاملترین و جامع ترین ادیان آسمانی یعنی اسلام ظهور نمود. بستر و زمینه مناسبی برای قبول و پذیرش آن فراهم بود، چرا که نسیم حیاتبخش اسلام گرد و غبار ایام و پیرایه های این ادیان را زدود و گوهر زیبایی آیین یکتاپرستی را بر دلها و وجدان های بیدار نمایان ساخت. اسلام نیامده بود تا سایر ادیان توحیدی را طرد و نفی کند بلکه از این ادیان، کتب آسمانی و پیامبر سلف به بهترین شیوه دفاع نمود. به همه بشریت از جمله پیروان این ادیان توصیه نمود دین در نزد خداوند یکی است و وظیفه و منطبق ایجاد می کند کاملترین آنها یعنی اسلام پذیرفته شود. البته نه با زور و اکراه. همانگونه که قرآن در این رابطه می فرماید: «در دین هیچ اجباری نیست و راه از بیراهه به خوبی آشکار شده است.» (بقره/ ۲۵۶) در صورتی که پیروان این ادیان، اسلام را نپذیرفتند اسلام به مسلمانان توصیه می فرماید بر اساس مشترکات با آنها اتحاد و تعامل مثبت داشته باشند. «بگو ای اهل کتاب بیایید بر سخنی که میان ما و شما یکسان است بایستیم که جز خدا را نپرستیم و چیزی را شریک او نگردانیم و بعضی از ما بعضی دیگر را به جای خدا به خدایی نگیرد. پس اگر از این پیشنهاد اعراض کردند بگوئید شاهد باشید که ما مسلمانیم» (آل عمران / ۶۴).

موقعیت جغرافیایی خاص جزیره العرب و همجواری آن با حوزه فرهنگی ادیان و مذاهب مختلف ، پراکندگی و واگرایی و حالت ملک الطوائفی موجب نفوذ و ترویج مجموعه ای از ادیان و مذاهب به داخل شبه جزیره شده بود و نوعی آشفتنگی اعتقادی و ایدئولوژیکی را بوجود آورده بود. این وضعیت از یک سو در مواجهه با تعالیم غنی اسلام مغلوب می شد و از سویی این اختلاف مانع از اتحاد عقیدتی و فرهنگی علیه اسلام می شد خواسته و ناخواسته بستر مناسبی بود برای تقویت و گسترش اسلام در ادامه به برخی از این ادیان و مذاهب اشاره می شود.

مسیحیت:

مسیحیت از جنوب و شمال به داخل شبه جزیره راه یافته بود و در مناطقی چون یمن، نجران و حیره پیروانی داشت. (آیین وند، ۱۳۶۲)

یهود:

کیش یهودی از قرن ها پیش از اسلام به داخل شبه جزیره نفوذ یافته بود و برخی از مناطق یهودی نشین پدید آمده بود که مهمترین آن «یثرب» بود. در فدک، خیبر نیز یهودیان مستقر شده بودند و در میان برخی از قبایل عرب نیز پیروانی داشت. (پیشوایی، ۱۳۸۲: ۷۱-۷۲)

آیین زردشت:

کیش زردشتی، مانوی و مزکی نیز در برخی از نواحی از جمله در حجاز و مناطق نزدیک به ایران رونق داشت. یعقوبی در این باب می نویسد: «گروهی از عرب به کیش یهود گرویدند، گروهی دیگر مسیحیت را پذیرفتند و گروهی نیز زندیق گشته و به کیش ثنوی در آمدند.» (یعقوبی، ۱۳۶۶، ج ۱: ۲۲۶)

صابئین:

مرکز صابئین در «حران» بوده و آیین آنان تا روم، یونان، بابل و دیگر نقاط جهان نفوذ کرده بود. (طباطبایی، ۱۳۶۲، ج ۱۰: ۲۷۹)

ستاره پرستان:

در جاهلیت گروهی از مردم جزیره العرب اجرام آسمانی مانند خورشید، ماه و برخی از ستارگان را پرستش می کردند و نیروهای آنها را در مقدرات و سرنوشت جهان و افراد دخیل می دانستند. برای مثال قبیلہ خزاعه و حمیر ستاره «شعری» را می پرستیدند. (همان، ج ۱۹: ۴۹)

پرستش جنیان و فرشتگان:

گروهی از مردم شبه جزیره جن و فرشتگان را پرستش می کردند (کلبی، ۱۳۸۴: ۴۲) در قرآن به این امر اشاره شده است و پرستش جن و فرشتگان مورد نکوهش قرار گرفته است. (انعام/۱۰۰)

آیین حنیف و یکتاپرستی:

یکتاپرستان یا حنیفیان افرادی بودند که از دین حضرت ابراهیم پیروی می کردند و بت پرستی و شرک را نفی نموده و خدای یگانه را می پرستیدند. برخی از مردم مکه از جمله پدر و اجداد پیامبر (ص) بر این آیین بودند. (مسعودی، ۱۳۵۶، ج ۱: ۶۰-۶۸)

شرک و بت پرستی:

مذهب عمده قبایل عرب شرک و بت پرستی بود. شمار بت های عرب فراوان بود. به حدی که در کعبه و اطراف آن سیصد و شصت بت نگهداری و پرستش می شد. برخی از بت های عرب مانند «لات»، «منات»، «عزی»، «هبل» معروفتر بودند و افراد و قبایل بیشتری آنها را پرستش می کردند. نام برخی از این بت ها در قرآن آمده است. «فرأیتم اللات و العزی و منواه الثالثه الاخری» (نجم، آیه ۱۹ و ۲۰) تعدد ادیان و مذاهب به ویژه

شرکت و بت پرستی باعث پراکندگی و واگرایی جامعه آن روز عربستان بخصوص در زمینه اعتقادات و باورهای دینی گردیده بود. امری که در نهایت به نفع ترویج و گسترش اسلام می انجامید، زیرا جامعه از اتحاد عقیدتی برخوردار نبود تا عکس العمل واحد و قدرتمندی در مقابله با نهضت اصلاحی اسلام و باورهای اعتقادی آن از خود نشان دهد.

موقعیت مکه در شکل گیری و گسترش اسلام

مهمترین و مقدس ترین نقطه جزیره العرب شهر مکه است. این شهر در فاصله هشتاد کیلومتری شرق دریای سرخ واقع است، شهر مکه در طول ۴۰ درجه و ۹ دقیقه و عرض ۳۱ درجه و ۲۸ دقیقه خط استوا قرار گرفته و ۳۳۰ متر از سطح دریا بلندی دارد. (جعفریان، ۱۳۸۱: ۳۳) شهر مکه دارای فضایل بی شماری است که مهمترین آن کعبه و مسجد الحرام است. در عصر ظهور اسلام مکه بر سر راه تجاری و معروف شمال- جنوب قرار داشت و از موقعیت منحصر به فرد تجاری، اقتصادی، مذهبی و امنیتی در شبه جزیره برخوردار بود امری که فوق العاده در ترویج و گسترش اسلام مؤثر بوده است. پیامبر (ص) در سیزده سال اول بعثت پیام اسلام را با توجه به موقعیت این شهر به اقصی نقاط شبه جزیره رساند و زمانی که در سال هشتم هجری مکه فتح شد اندکی بعد اسلام سراسر جزیره العرب را فرا گرفت.

موقعیت زیارتی مکه و قداست آن به خاطر کعبه

کعبه قبل از بازسازی آن توسط حضرت ابراهیم نیز از قداست بالایی در نزد عرب و غیر عرب برخوردار بوده است. خداوند در قرآن مکه را در کنار کوه طور ذکر نموده و فرموده «والتین و الزیتون و طور سینین و هذا البلد الامین» (التین، آیه ۱-۳) و نیز دعای حضرت ابراهیم را در مورد مکه اجابت فرموده است. «رب الجعل هذا بلداً امناً و ارزق اهله من الثمرات من امن منهم بالله و الیوم الآخر» (بقره- ۱۲۶) از این رو در تمام ایام سال بخصوص در مراسم حج مردم از سراسر جزیره العرب به زیارت کعبه می آمدند و پیام اسلام را به تمام نقاط آن منتشر می کردند. رساندن این پیام در آن زمان به این آسانی به دورترین قبایل صحرائشین تنها از عهده موقعیت مذهبی مکه ساخته بود.

موقعیت اقتصادی، تجاری و فرهنگی مکه

هر جامعه ای هر چند ابتدایی دارای نیازهایی است که باید بخشی از آن را به شیوه داد و ستد تهیه نماید. در شبه جزیره شهر مکه از بالاترین ضریب امنیتی و اهمیت تجاری برخوردار بود. چرا که هم در مسیر راه تجاری شمال به جنوب و بالعکس قرار داشت و هم از امنیت برخوردار بود و بازارهای معروف عرب همچون «عکاظ» «مجنه» و «ذی المجاز» در آن قرار داشت و در کنار آن تبادل فرهنگ ها، اشعار سروده شده و اخبار جدید از جمله مسایل مربوط به رسالت پیامبر (ص) و آیات اعجاز آمیز قرآن رد و بدل می شد و بخشی از سوغات هر مسافری را به خود اختصاص می داد.

موقعیت امنیتی مکه

عدم وجود حکومت مرکزی، جنگ های مستمر بین قبایلی، خصلت چپاولگری و غارتگری اعراب به دلیل کمبود امکانات و منابع در عصر جاهلیت ناامنی وحشتناکی را برای مردم جزیره العرب به ارمغان آورده بود، اما در این سرزمین وحشی و ناامن تنها یک نقطه از امنیت برخوردار بود و آن هم مکه و ناحیه اطرافش یعنی منطقه حرم بود. دایره ای به شعاع چند مایلی منطقه حرم محسوب می شود. در آن دوران تمامی قبایل حتی آنها که در حال جنگ بودند. بخصوص در ماه های حرام حرمت آن را نگه می داشتند و از تعرض، قتل و غارتگری دست می کشیدند، و جمعیت فراوانی در حرم در کنار یکدیگر به انجام مناسک حج، خرید و فروش، تبادل فرهنگی و اقامت می پرداختند. این فضا و جو بستری مناسب و فرصتی مغتنم برای ترویج آیین اسلام بشمار می رفت که پیامبر (ص) با درایت و هوشمندی از آن بهره می جست.

نقش مدینه در شکل گیری و گسترش اسلام

پس از رحلت بزرگترین حامی اسلام یعنی حضرت ابوطالب عم بزرگوار پیامبر (ص) شدت فشارها به پیامبر (ص) و مسلمانان تا بدانجا رسید که ایشان با تمهیداتی از جمله پیمان های مخفیانه عقبه اول و دوم با یثربیان تصمیم گرفتند به سرزمین یثرب هجرت نمایند. مشرکان قریش زمانی از این امر باخبر شدند که کار از کار گذشته بود و با عملی انجام شده مواجه شدند. در نهایت به تصمیمی وحشیانه و جنایتکارانه رسیدند و در دارالندوه هم پیمان شدند تا پیامبر (ص) را در تاریکی شب در بستر خواب به قتل برسانند. پیامبر (ص) ضمن اطلاع از تصمیم شوم قریش با فداکاری علی بن ابوطالب (ع) موفق شد در اول ربیع الاول سال سیزدهم بعثت به سمت یثرب مهاجرت نماید. هجرتی که از مهمترین نقاط عطف تاریخ اسلام به شمار می رود. انتخاب حساب شده و به موقع مدینه از جانب رسول الله با توجه به ویژگی های جغرافیایی، فرهنگی، سیاسی و ... آن در پیشرفت و گسترش اسلام نقشی حیاتی و سرنوشت ساز ایفا نمود، که با تأثیر برخی از این ویژگی های در تقویت و توسعه اسلام اشاره می شود.

موقعیت جغرافیایی و استراتژیکی

یثرب در حدود پانصد کیلومتری شمال مکه در منطقه حجاز واقع است. مکانی که در صورت استقرار مرکز اسلام در آن از امتیازات فراوانی در پیشبرد اهداف اسلام برخوردار بود و می توان ادعا نمود که مناسب ترین مکان بعد از مکه برای نشر اسلام در جزیره العرب بود. فاصله نسبتاً زیاد یثرب از مکه تا حد زیادی از تهدیدهای مشرکان می کاست و از طرفی به دلیل واقع شدن در مسیر جاده معروف تجاری شمال به جنوب برای مهاجران شناخته شده بود و هجرت را میسر می ساخت، و به دلیل قرار گرفتن در قلب شبه جزیره مکان مناسبی برای تشکیل دولتی متمرکز در جزیره عرب به حساب می آمد زیرا از حیث دفاعی نیز در فاصله مناسبی از قدرت های همجوار قرار داشت و به راحتی امکان تسخیر آن میسر نبود. از این رو دولت نبوی به دور از مزاحمت و آسیب آنها مراحل شکل گیری و قدرتمند شدن را طی نمود و به مرحله ای رسید که یکی از مهمترین علل توسعه و ترویج اسلام در شبه جزیره و سایر نقاط جهان شد. یثرب در نقطه حساس و استراتژیکی قرار داشت به نحوی که شاهراگ حیاتی مکه و قریش را یعنی مسیر معروف تجاری شمال جنوب و بین النهرین را به راحتی می توانست

کنترل نماید تا به محاصره اقتصادی قریش بینجامد. چنانچه از سال دوم هجری با جنگ بدر این امر محقق شد. عکس العمل سریع و خشن قریش در بدر بیشتر به دلیل اهمیت این مسیر تجاری بود. خواسته ای که در صلح حدیبیه یکی از مهمترین علل تن دادن قریش به مصالحه با پیامبر (ص) به حساب می آید. از سویی یثرب به شمال جزیره العرب و سرحدات امپراتوری روم نزدیک بود و ترویج و تبلیغ اسلام در این بخش از شبه جزیره تضمین می کرد و از همین رو است که نخستین سرزمین های خارج از شبه جزیره عرب که اسلام در آنها نفوذ می کند در این منطقه قرار دارند.

موقعیت اقتصادی یثرب

اقتصاد یثرب به دلیل وجود آب و هوای مساعدتر نسبت به مکه عمدتاً به کشاورزی وابسته بود، گرچه دامپروری، صنایع دستی و صنعت در حد نیازهای اولیه یک جامع ساده و تجارت نیز در آن رونق داشت. این شیوه اقتصادی تبعات مفیدی برای دولت نبوی و جامعه یثرب در پی داشت از جمله: عدم وجود شکاف و فاصله طبقاتی عمیقی که در جامعه های تجاری وجود دارد و نتیجه آن ایجاد یک اقلیت متمول و عصیانگر متکبر است که همه چیز را در راستای منافع مالی و مادی خود می خواهد و مانعی عمده بر سر راه هر حرکت اصلاحی است. بنابراین جامعه یثرب در مقایسه با مکه جامعه ای آماده تر برای پذیرش حرکت اصلاحی اسلام بود. ویژگی دیگر یثرب خودکفایی اقتصادی آن بخصوص موقعیت کشاورزی بود که از یکسو معاش تازه واردان یعنی مهاجران را تأمین می نمود و از طرفی قدرت و توان این را داشت تا از عهده مخارج و هزینه های جهادی مسلمانان در برابر تهاجمات مستمر و بی وقفه مخالفان اسلام به ویژه محاصره یثرب توسط مشرکان قریش برآید.

موقعیت اجتماعی، سیاسی و امنیتی یثرب

جمعیت یثرب از تعدادی قبایل عرب و یهود تشکیل شده بود و هر قبیله و طایفه در کنار زمین ها و چراگاه های خود در بنای نسبتاً مستحکم و قلعه ماندی به نام «اطم» مستقر بود. در نتیجه دلزدگی از جنگ های طولانی و بی حاصل میان قبایل، زندگی یکجانشینی، و سابقه فرهنگی و مدنیته که در یهودیان و اعراب یمانی بیشتر از عدنانی ها وجود داشت کم کم زمینه پیدایش نوعی نظام سیاسی در یثرب فراهم می شد. اموری که به همراه پذیرش اسلام و وجود مدیر لایقی چون پیامبر (ص) زمینه همگرایی و تشکیل دولت نبوی را باعث گردید. و با افزایش جمعیت و نیروی دفاعی در پی مهاجرت مسلمانان از مکه و انگیزه قوی و اقدام برای دفاع موجب بوجود آمدن نیرویی منسجم با ایمان و قدرتمندی گردید که تا پای جان از ارزش ها و سرزمین خود دفاع نمود، و قادر بود دشمنانش را در نقاط دوردست سرکوب و مطیع سازد.

موقعیت فرهنگی یثرب

در یثرب قبایل یمانی و یهودیان ساکن بودند که نسبت به عرب عدنانی بدوی های جزیره العرب از فرهنگ بالاتری برخوردار بودند و سابقه تمدنی داشتند. تیره های یهود در مدینه با اعراب اختلاط نموده بودند و در نتیجه ترویج آیین یهود برخی از قبایل عرب پیرو این آیین گرویده بودند. عامل دیگری که در یثرب زمینه مناسبی برای پذیرش اسلام بوجود آورد اخباری بود که یهودیان به استناد متون مقدس خود مبنی بر ظهور

پیامبری از میان اولاد ابراهیم تبلیغ می کردند. از این رو زمینه پذیرش رسالت پیامبر اسلام در مدینه از حیث فرهنگی آماده تر از سایر نقاط شبه جزیره عربستان بود.

موقعیت کنونی شبه جزیره عربستان و تأثیر آن بر منطقه و جمهوری اسلامی ایران

با توجه به اینکه مهمترین و پهناورترین کشور جزیره العرب هم اکنون کشور پادشاهی عربستان سعودی است، بررسی جایگاه و تأثیر گذاری آن از اولویت بیشتری برخوردار است. موقعیت این کشور متأثر از عواملی است که به برخی از آنها اشاره می شود.

۱- **موقعیت جغرافیایی:** عربستان سعودی با قرار گرفتن در قلب منطقه استراتژیک خاور میانه و پل ارتباطی سه قاره، دسترسی به خلیج فارس و دریای سرخ و برخورداری از وسعت زیاد (دوازدهمین کشور جهان به لحاظ وسعت) مهمترین و قدرتمندترین کشور در شبه جزیره است و علاوه بر وسعت زیاد از موقعیت بری و بحری فوق العاده ای برخوردار است.

۲- **موقعیت ژئوپولیتیکی:** عربستان سعودی با ویژگی های جغرافیایی مناسب، عوامل فرهنگی و دینی، سیاسی، وضعیت نسبتاً مطلوب اقتصادی، قرار گرفتن کعبه و حرم نبوی در آن، نقش و تأثیر گذاری بر بازار های نفتی جهان، ایفای نقش مهم سیاسی در خاور میانه و ... موجب گردیده تا این کشور از جایگاه مناسبی در منطقه و کشورهای اسلامی برخوردار باشد.

۳- نقش مهم عربستان در سازمان ها و اتحادیه های منطقه ای

الف: سازمان کنفرانس اسلامی: این سازمان در سال ۱۹۶۹ توسط کشورهای اسلامی تشکیل گردید مقر دبیرخانه دائمی آن در شهر جدّه عربستان است و بیشترین سهم را در تأمین بودجه آن عربستان بر عهده دارد و به دلیل تأثیر عربستان بر دیگر کشورهای اسلامی نقش زیادی در امور مختلف این سازمان ایفا می کند.

ب: شورای همکاری خلیج فارس: این اتحادیه در ۲۲ سپتامبر ۱۹۸۰ با شرکت عربستان، امارات متحده عربی، قطر، بحرین، کویت و عمان تشکیل گردید. این شورا دارای اهداف سیاسی، نظامی، اجتماعی و اقتصادی وسیعی می باشد و عربستان سعودی به دلیل وسعت، جمعیت، قدرت، ثروت و ذخایر بیشتر انرژی و آسیب پذیری سایر اعضا نقش محوری در آن دارد. لازم به ذکر است که امکانات شورای مذکور در بسیاری مواقع علیه جمهوری اسلامی ایران به کار گرفته شده است.

ج: اتحادیه عرب: این اتحادیه در اکتبر ۱۹۴۴ توسط پنج کشور عربی، مصر، سوریه، لبنان، عراق و اردن در شهر اسکندریه مصر تشکیل شد و با وجودی که عربستان سعودی بعداً به آن پیوست به دلیل کمک های فراوان به کشورهای عربی و اتحادیه عرب بعد از مصر بیشترین نفوذ را در آن دارد.

د: نفوذ در همگرایی عربی و اسلامی: عربستان سعودی به دلیل قرار گرفتن کعبه و حرم نبوی، برخورداری از منابع فراوان ثروت، کمک های مالی فراوان به سایر کشورهای عربی و مسلمان، مناسبات استراتژیک بین المللی بخصوص با غرب و اغلب کشورهای اسلامی از نفوذ و تأثیر گذاری قابل توجهی در منطقه و کشورهای اسلامی برخوردار است.

و: سازمان اپک: این سازمان با عضویت پنج کشور ایران، عربستان سعودی، عراق، کویت و ونزوئلا در ۱۹۶۰ به منظور ایجاد هماهنگی، تثبیت قیمت های نفت و سایر منافع اعضا تولید کننده نفت تشکیل شد. عربستان

سعودی با داشتن بیشترین ذخایر نفتی (حدود ۲۵٪ کل ذخایر شناخته شده نفت جهان)، قدرت تولید یازده میلیون بشکه نفت در روز و توان افزایش آن تا پانزده میلیون بشکه در روز بعنوان بزرگترین صادر کننده نفت اپک، دارا بودن ذخایر عظیم گاز (رتبه پنجم در جهان) و جذب ۱۰۰ میلیارد دلار سرمایه گذاری در منابع نفتی و همکاری معتبرترین شرکت های نفتی جهان با این کشور توسعه چشمگیری را در بخش نفت و گاز فراهم ساخته است که با توجه به ویژگی های فوق در سازمان اپک بیشترین قدرت و نفوذ را دارد. و مواضعش نقش عمده ای در بازار نفت ایفا می کند.

سایر کشورهای جزیره العرب نیز دارای ذخایر عظیم نفت و گازند. این کشورها به همراه عربستان ۶۰٪ ذخایر شناخته شده نفت جهان و ۲۳٪ تولید آن را در اختیار دارند.

چشم انداز روابط ایران و کشورهای جزیره العرب بخصوص عربستان سعودی

اعراب مسلمان در ربع اول قرن هجری ایران را تصرف نمودند و کم و بیش تا سقوط خلافت عباسی بدست مغولان در سال ۶۵۶ هـ. ق بر ایران مسلط بودند. از این زمان به بعد تا ۱۹۵۰ میلادی به جز تعرضات وهابیان به شیعیان مشکلی میان اعراب و ایران وجود ندارد. با ظهور ملی گرایی عربی به رهبری جمال عبدالناصر مصری و بعثی های عراق، بیزاری دیرینه اعراب و ایران ترویج گردید. در این میان حمایت رژیم پهلوی از اسرائیل حربه مناسبی در اختیار اعراب علیه ایران قرار داد. در این مرحله تلاش اعراب برای جلوگیری از نفوذ ایران در منطقه و خلیج فارس متمرکز می شود که بالاخره به جدایی بحرین از خاک ایران می انجامد. با خروج انگلستان از منطقه و سیاست دو ستون غرب در منطقه ایران بعنوان ستون نظامی - امنیتی این سیاست تثبیت می گردد. امری که نارضایتی برخی از کشورها و نیروهای تندرو عرب را در پی داشت.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی در ۱۹۷۹ کشورهای نفتی عرب به همراه ملی گرایان به سرکردگی رژیم بعثی عراق و با هماهنگی قدرت های فرامنطقه ای جنگ بزرگی را بر ایران تحمیل کردند. جنگی که خسارت های جبران ناپذیر انسانی و مالی را برای ایران در پی داشته است. در میان کشورهای جزیره العرب عربستان سعودی مهمترین رقیب منطقه ای و استراتژیک جمهوری اسلامی ایران محسوب می شود. دویست سال قبل اسلام افراطی و بنیادگرایی وهابی در دل صحرای مرکزی عربستان در نجد شکل گرفت و به صحنه آمد، این جنبش بنیادگرا و توسعه طلب یکبار در اوایل قرن نوزدهم و بار دیگر در اوایل قرن بیستم قدرت عربستان سعودی را تا حاشیه های خلیج فارس پیش راند. مشروعیت دینی دولت پادشاهی عربستان سعودی توسط فرقه افراطی وهابیت تغذیه می شود که سایر مسلمانان حتی اهل سنت را مشرک می دانند و در صورت بدست آوردن فرصت از هیچ اقدامی علیه آنان حتی قتل و غارت و تجاوز به نوامیس آنها خودداری نورزیده اند. برخی از اقدامات وهابیون که بر عربستان سعودی مسلط هستند عبارت است از: کشتار، تجاوز و غارت دیگر فرقه های اهل سنت در دوران تثبیت قدرت وهابی ها در عربستان، تهاجم به شیعیان و قتل و غارت آنها از جمله قتل عام و تخریب و غارت اماکن مقدس شیعه در عراق که نتیجه آن کشتار ده ها هزار از مردم شهرهای نجف و کربلا و تخریب حرم امیر المؤمنین (ع) و امام حسین (ع) می باشد، همچنین تخریب اماکن و آثار اسلامی در مکه و مدینه و سایر مناطقی که وهابی ها بر آنها مسلط شده اند. حمایت و همکاری با حزب بعث عراق در راه اندازی جنگ تحمیلی علیه ایران و تجهیز ارتش صدام حسین در کشتار میلیونی مردم ایران و عراق، کشتار بیش از چهارصد تن زائر ایرانی و غیر

ایرانی در ذی الحجه ۱۳۶۶ در کنار مسجد الحرام ۱ تربیت و تجهیز تروریست های افراطی وهابی و بعثی در کشتارهای چند صد هزار نفری مردم عراق بعد از سقوط نظام بعثی در این کشور، تجهیز و آموزش گروه های افراطی وهابی نظیر سپاه صحابه و طالبان در پاکستان و افغانستان و مشارکت در کشتار سیستماتیک شیعیان این دو کشور، به همراه ایجاد ناامنی و ترورهای انتحاری در این کشورها، نفوذ در نهضت ها و گروه های اسلامی و سوق دادن آنها به سمت ترور و خشونت، کشتار شیعیان یمن با مدرن ترین تجهیزات روز از جمله استفاده از نیروی هوایی پیشرفته این کشور از بمب های فسفری و شیمیایی در داخل خاک یمن. موارد فوق بخشی از اقدامات مخرب عربستان سعودی علیه منافع مسلمانان جهان، منطقه و ایران است.

چشم انداز تأثیر موقعیت شبه جزیره عربستان بر منطقه و ایران

در پی تحولات عظیمی که در پایان قرن بیستم و آغاز قرن بیست و یکم در جغرافیای سیاسی جهان از جمله سقوط نظام های سیاسی اقتدار گرا به قوع پیوست، می توان نتیجه گرفت که نظام های مستبد و سنتی چون عربستان سعودی و سایر کشورهای عربی منطقه یا باید تن به تغییرات اساسی و مسالمت آمیز چون برخی از کشورهای بلوک شرق و افریقای جنوبی در پایان قرن بیستم دهند و یا موضعی انعطاف ناپذیر پیشه کنند که نتیجه آن سقوط خشونت بار آنها خواهد بود. با توجه به سابقه تاریخی فروپاشی و سقوط رژیم های اقتدارا که معمولاً همراه با قهر و خشونت است. در این صورت با توجه به امکانات و استعدادهای ژئوپولیتیکی و ذخایر عظیم انرژی همراه با بعد ایدئولوژیکی عربستان خواه یک نظام بنیادگراتر در این کشور به قدرت برسد و یا نظامی متکی بر طبقه متوسط، دموکراتیک و نزدیک به غرب تأثیرات آن بر سایر کشورهای شبه جزیره عربستان و منطقه از جمله ایران عمیق خواهد بود. چرا که در صورت پیروزی بنیادگرایان افراطی تر وهابی وضع از آنچه هست بدتر خواهد شد و در صورت روی کار آمدن رژیم دموکراتیک و متحد با غرب نیز با توجه به شکاف موجود میان جمهوری اسلامی و غرب رقیب قدرتمندتری از عربستان در برابر کشورهای منطقه و ایران می سازد که از یکسو داعیه هدایت دینی منطقه و حداقل سنیان را دارد و از سوی داعیه دموکراتیزه کردن منطقه را در هر صورت عربستان سعودی، پاسدار اماکن مقدس اسلامی با امکانات فراوان اقتصادی سیاسی و دینی و بت دولتی سنی به تمام معنی مهمترین رقیب ایدئولوژیک و منطقه ای ایران شیعی خواهد بود. (فولر، ۱۳۷۷)

نتیجه گیری

یکی از عوامل عمده شکل گیری حوادث و وقایع تاریخی محیط و مکان شکل گیری آنها است. از این روست که تمدن ها در نقاط جغرافیایی خاص بوجود آمده اند. همان گونه که گیاهان و جانوران برای رشد و باروری نیاز به محیط مناسبی دارند نهضت ها و حرکت های فرهنگی از جمله ادیان نیازمند محیط مناسب و

- آیت الله هاشمی رفسنجانی درباره زوار تظاهر کننده چنین می گوید: «سعودی ها در تاریخ کوتاه خودشان بیشترین خونریزی را در طول تاریخ^۱ نسبت به سایر جریان هائی از این قبیل کرده اند. آنها سابقه کشتارهای وسیع را در همین مکه، در مدینه دارند ... حکام سعودی در طول عمرشان نشان داده اند که با شعار خاص که قساوت پیشه های وهابی جلوی سربازانشان گذاشته بودند هر جنایتی را اینها مرتکب می شوند. انتقام این خون های مقدس این است که حرمین شریفین و بقیع مقدس از لوث وجود وهابی های شرور و خبیث پاک شود. انتقام خون این شهدا این است که ثروت های عظیم دنیای اسلام که در زیر خاک های جزیره العرب و جنوب خلیج فارس خوابیده است از دست این جنایت پیشه های عالم استعمار گرفته شود.» (فولر، ۱۳۷۷: ۱۲۰-۱۲۱)

مطلوبی برای شکل گیری، توسعه و گسترش می باشند. با توجه به احوال جهان در سال ۶۱۰ میلادی مناسب ترین مکان برای ظهور آیین اسلام شبه جزیره عربستان را می توان دانست. شرایطی چون: نزدیکی به تمدن های بزرگ آن دوران، موقعیت تجاری، واقع شدن در مرکز منطقه استراتژیک و مهم خاور میانه که در دل خواستگاه ادیان بزرگ توحیدی قرا داشته و دارد. محیط مناسب و امن به دلیل فقدان حاکمیت مرکزی تا بتوان دین جدید را سرکوب نماید. تفرقه و حاکمیت ملک الطوایفی، روحیه جنگاوری و تحمل شرایط سخت زندگی توسط ساکنان شبه جزیره، تشنه اعتقادی، وجود خانه خدا، و سایر ویژگی ها و شرایط به همراه انحطاط و افول قدرت های همجوار جزیره العرب، انحراف و تحریف ادیان گذشته بستری شد تا دین اسلام با سهولت و سرعت توسعه و گسترش یابد. جزیره العرب هم اکنون نیز به دلیل شرایط ویژه ای چون: موقعیت مهم ژئوپولیتیکی و استراتژیکی، وجود اماکن مقدس جهان اسلام، ذخایر عظیم انرژی و سایر امکانات و استعدادهای مادی و معنوی توان این را دارد که نقش و تأثیر تعیین کننده ای در همگرایی، اتحاد و انسجام و حفاظت از منافع جهان اسلام داشته باشد، و به عنوان مرکز وام القرای جهان اسلام در توسعه، تعالی و کسب عزت از دست رفته جهان اسلام گام های بلندی بردارد و در صورتی که این امکانات و استعدادها در خدمت شیوخ و خاندان های حکومت گر مستبد حاکم بر شبه جزیره، قدرت های استعماری و فرمانطقه ای (وضعی که هم اکنون مشاهده می شود) قرار گیرد. عامل قدرت مندی است که استقلال، توسعه، همگرایی و سایر منافع مسلمانان بویژه منطقه خاور میانه را تهدید نماید. وضعیتی که با قدرت گیری و سلطه وهابی ها بر پهنه وسیعی از جزیره العرب بخصوص بعد از جنگ جهانی اول و فروپاشی امپراتوری عثمانی بوجود آمد، و مصائب فراوانی چون ترویج افراطی گری، تحجرگرایی، کشتار مسلمانان، تخریب اماکن مقدس و آثار اسلامی، توهین و جسارت به مقدسات مسلمانان، وابستگی به بیگانگان و استعمارگران، مقابله با کلیه حرکت ها و نهضت های مترقی و ضد استبدادی و استعماری منطقه و مواردی از این دست را در پی داشته است. با وجود تحولات گسترده و عمیقی که نظام های سیاسی جهان سوم در انتهای قرن بیستم و آستانه قرن بیست و یکم به خود دیده اند وضعیت نظام های سیاسی حاکم بر شبه جزیره عربستان نمی تواند به درازا کشد و دیر یا زود این رژیم ها دچار تحول و دگرگونی خواهند شد. در این صورت تحول در ساختار عربستان سعودی چه به نحو مسالمت آمیز و یا خشونت بار و انقلابی به دلیل وسعت، جمعیت و سایر منابع مادی و معنوی بر کل شبه جزیره و خاور میانه تأثیرات عمیقی خواهد داشت و با توجه به اینکه مهمترین رقیب منطقه ای و ایدئولوژیک عربستان سعودی جمهوری اسلامی ایران می باشد، دامنه این تحولات و تأثیر آن خواه ناخواه به طور جدی متوجه ایران خواهد شد.

منابع

قرآن کریم

نهج البلاغه

آئینه وند، صادق، ۱۳۶۲، تاریخ سیاسی اسلام، تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.

آئینه وند، صادق، ۱۳۸۱، تاریخ اسلام، قم؛ دفتر نشر معارف.

آئینه وند، صادق، ۱۳۷۸، اطلس تاریخ اسلام، تهران: انتشارات مدرسه.

بلک، آنتونی، ۱۳۸۶، تاریخ اندیشه سیاسی اسلام، ترجمه محمد حسین وفا، تهران: انتشارات اطلاعات.

ثروتی، محمدرضا، ۱۳۸۱، جغرافیای طبیعی دریاها و سواحل، تهران: سمت.

- جعفریان، رسول، ۱۳۷۴، تاریخ خلفا، قم: سازمان چاپ و انتشارات.
- جعفریان، رسول، ۱۳۷۸، سیره رسول خدا، قم: دفتر نشر الهادی.
- جعفریان، رسول، ۱۳۸۱، آثار اسلامی مکه و مدینه، تهران: نشر مشعر.
- حسینی، علی اکبر، ۱۳۷۹، تاریخ تحلیلی و سیاسی اسلام، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- دورانت، ویل، ۱۳۷۰، تاریخ تمدن، مترجمان حمید عنایت و دیگران، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- زیدان، جرجی، ۱۳۶۶، تاریخ تمدن اسلام با توجه علی جواهر کلام، تهران: انتشارات امیر کبیر.
- شهیدی، سید جعفر، ۱۳۸۳، تاریخ تحلیلی اسلام، تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
- شالیان، ژرار، ۱۳۶۶، اطلس استراتژیک جهان، ترجمه ابراهیم جعفری، تهران: مؤسسه اطلاعات.
- طباطبائی، سید محمد حسین، ۱۳۶۲، المیزان فی تفسیر القرآن، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- طبری، محمدبن جریر، ۱۳۸۳، تاریخ طبری، ترجمه ابوالقاسم پاینده، تهران: انتشارات اساتیر.
- عسکری، سید مرتضی، ۱۳۷۳، نقش عایشه در اسلام، ترجمه هاشم هریسی و دیگران، تهران: مرکز فرهنگی انتشاراتی منیر.
- عزتی، عزت الله، ۱۳۷۱، ژئوپولیتیک، تهران: سمت.
- فیرحی، داود، ۱۳۸۵، قدرت دانش و مشروعیت در اسلام، تهران: نشر نی.
- فولر، گراهام، ۱۳۷۷، ژئوپولیتیک ایران، ترجمه عباس مخبر، تهران: انتشارات وزارت خارجه.
- لوبون، گوستاو، ۱۳۵۴، تاریخ تمدن اسلام و عرب، ترجمه سید هاشم حسینی، تهران.
- مکارم شیرازی، ناصر، ۱۳۶۳، تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- مطهری، مرتضی، ۱۳۵۹، نظام حقوق زن در اسلام، تهران: دفتر انتشارات اسلامی.
- مسعودی، علی بن حسین، ۱۳۶۵، مروج الذهب، ترجمه ابوالقاسم پاینده، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- مستوفی الممالکی، رضا، ۱۳۸۲، جغرافیای کشورهای اسلامی، انتشارات دانشگاه یزد.
- نصیری، محمد، ۱۳۸۴، تاریخ تحلیلی صدر اسلام، قم: دفتر نشر معارف.
- یعقوبی، احمد بن ابی یعقوب، ۱۳۶۶، تاریخ یعقوبی، ترجمه ابراهیم آیتی، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- یاوری، فرامرز، ۱۳۷۳، شناسایی کشورهای آسیا، تهران: سازمان جغرافیایی و کارتوگرافی گیتاشناسی.